

իշխանութիւնների առաջնորդները, որ բազմաթիւ անտարանիչներ էին ուղարկել Ճապոնիա եւ Չինաստան, Բասըլին դատարան եւն յանձնում: Ներկայացուցիչների տեղեկութիւնները կարդացուելուց յետոյ Բասըլը ըստ սովորութեան ամօթից գետին նայելով խոստովանում է, որ ինքը բնաւ յարաբերութեան մէջ իսկ չէր եղել այդ երկրներում գտնուող որեւէ կրօնական կազմակերպութեան հետ: Հաստատում է, որ նա միայն նաւով շատ հանելի ծովային պտոյտ է կատարել:

Բասըլի համար ասում է, որ աղանդների մէջ ամենաշատ մամուլը գործածող մէկն է եղել, գրել է 7 մեծադիր հատորներ «Սուրբ Գրոց Սերտողութիւններ» խորագրով, որից ծախուել է 13.000.000 օրինակ որը կոկիկ մի գումար շահ է ապահովել գրողի համար: Բասըլը հրապարակով քարոզում էր, որ անելի լաւ կը լինի, որ մարդիկ Սուրբ Գրքի փոխարէն կարդան իր գրած գրքերը:

Բասըլը քարոզում էր թէ Եհովա է Աստըծոյ երկնային հարագատ անունը, որ քրիստոնեաները միտումնաւորապէս սխալ են մեկնաբանում: Թէ կրօնը մի ժխոր ու աղմուկ է, որ ներշնչուած է սատանայից եւ քաջալերուած եկեղեցիների կողմից: Թէ Յիսուս մի ստեղծուած էակ է, ուստի պէտք չէ որ նա պաշտուի: «Նա մեռած է եւ մեռած յաւիտեան»:

Չարլըզ Թէյզ Բասըլ՝ արհեստով փերեզակ, կոչումով սուտանուն մարգարէ, կեղծիքով վերապատուելի հովիւ, իր մահկանացուն կնքում է 31 Հոկտեմբեր 1916 թուականին գնացփի մէջ, երբ մի բանախօսութիւնից տուն էր վերադառնում: Բասըլի բնաբաններից մէկը սա էր որ յաճախ կրկնում էր թէ «միլիոնաւոր մարդիկ, որ ապրում են հիմա, բնաւ մահ չպիտի մաշակեն», ինքն էլ նրանց մէջ լինելով անշուշտ: Սակայն ինքը այդ մեծաշնորհից զրկուելով մահով փակում է աչքերը: Նա իր հետեւից թողում է մեծաքանակ հարստութիւն, որ չկարողացաւ իր հետ տանել:

ՌԱՖԻԿ ԱՂԱՍԵԱՆ

ԱՂԹԱՄԱՐԵԱՆ ՆՇԵՆԻՆ ԿԸ ԾԱՂԿԻ ՎԵՀԱՐԱՆԻ ԲԱԿՈՒՄ

Խրիմեան Հայրիկ անունը իր մնայուն տեղն ունի հայ մեծանունների աստղաբոյլում: Լուսաւորչական գործունէութեամբ է նա զբաղուել թէ հասարակական-քաղաքական, մշակոյթով, գրականութեամբ, թէ՛ հոգեւոր, հասնելով Հայ Առաքելական եկեղեցու բարձրագոյն՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Աթոռին, նա ամբողջ էութեամբ ծառայել է մայր ժողովրդին, պայքարել յանուն նրա վառ ապագայի: Եւ ապրում է Խրիմեան Հայրիկը իր ժողովրդի յիշողութեան մէջ ու կ'ապրի

դարեր, քանզի այն գործը, որին նա նուիրուեց, յիրաւի սուրբ էր: Նրա անունը երիցս թանկ ու հարագատ է վան-վասպուրականցիների համար: Եւ դա բնական է: Չէ որ նրան ծնել ու սնել է Վանայ հողը ... եւ այսօր Հայաստանում գործող հայրենակցական միութիւնը, որն իր շուրջն է համախմբել վասպուրականցիների, նրանց ժառանգներին, Խրիմեան Հայրիկի անունը դարձրել է իր յիւրովի նշանաբանը: Միութեան ամենամեայ աւանդական առաջին միջոցառումը

նուիրում է մեծ վանեցուն: Ամեն տարի Ապրիլի 4ին, Խրիմեանի ծննդեան օրը, վասպուրականցիները մեծ խմբերով այցի են գալիս Էջմիածին՝ իրենց հայրենակցի շիրմին, երախտագիտութեան խօսքեր մրմնջում նրա մարմարեայ տապանաքարերի առաջ ...

Այսպես էր այս տարուայ Ապրիլի 4ին: Վասպուրականցիները գարնանային ծաղիկներով զարդարեցին Մկրտիչ Խրիմեանի շիրմը: Ապա Սուրբ Էջմիածնի հոգեւորականները, նախագահութեամբ Տ. Յուսիկ Արքեպիսկոպոս Սանթրուքեանի հոգեհանգստեան պատարագ մատուցեցին Խրիմեանի յիշատակին:

Սրտառուչ էր «Վասպուրական» միութեան պատուաւոր նախագահ, նարտարապետութեան դոկտոր, պրոֆեսոր Վարագդատ Յարութիւնեանի խօսքը:

«Վան-վասպուրականցիները հպարտ են - ասաց նա - որ իրենց աշխարհը տուել է հայոց կաթողիկոսներից լաւագոյններից մէկին՝ մեծ հոգեւորական, գրող, մտաւորական, նաեւ ազգային գործիչ Մկրտիչ Խրիմեանի, որի անունը դարձել է անչափ սիրելի հայ ժողովրդի համար: Այսօրուայ մեր այցելութիւնը համընկնում է մեռելոցի օրուան, գուցէ դրանում եւս մեծ խորհուրդ կայ: Այսօր եկել ենք ոչ միայն այցելելու սիրելի Հայրիկի՝ մեր մեծ համերկրացու շիրմին, մեր յարգանքի տուրքը մատուցելու նրան, այլեւ եկել ենք մայրավանքի տարածքում մեր հայրենեաց երկրից մի յիշատակ թողնելու համար: Ինչպէս գիտե՛ք, 2-3 տարի առաջ վասպուրականցիների մի խումբ երջանիկ առիթունեցաւ այցելելու մեր հայրենիք՝ Վասպուրական: Շրջեցինք վանայ լճի շուրջը, ողբացինք, թէ ինչեր ենք թողել այն կողմերում, բայց մեզ հետ բերեցինք բարի յիշատակներ, որոնցից էին Աղթամար կղզուց վերցրած նշի կորիզները: Նրեանում մեր աւագագոյն վասպուրականցի,

89ամեայ Սիրակ Մանանեանի ջանքերով այդ կորիզներից մէկը ծլարձակեց, շիվ դարձաւ: Եւ մենք որոշեցինք այն տեղափոխել Էջմիածին, տնկել Վեհարանի բակում: Զգիտեմ, այդ մատղաշ տնկին ինչպէս կը զգայ նոր միջավայրում, իրեն խորթ կը զգայ, թէ՛ ոչ, բայց ըստ երեւոյթին պիտի որ իրեն հարազատ զգայ, քանի տեղ է գտնում Սուրբ Էջմիածնի տարածքի վրայ: Ուրեմն բարի յիշեմք մեր սիրելի Հայրիկին: Ափսոս, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա-ն տկարութեան պատճառով այս անգամ չի կարող ընդունել Վասպուրականցիների պատուիրակութիւնը: Ցանկանք Վեհափառին շտապ ապաքինում, առողջութիւն...»:

Ապա վասպուրականցիները շարժուեցին դէպի Վեհարանի բակ, որտեղ փաթեմօրէն անած ծառերի շարքում տեղ էր յատկացուել աղթամարեան դալար նշենուն: Ինչպիսի յուզմունքով քահնը վերցրեց ձեռքը բժշկուհի Զեմմա Մանասեանը՝ մայր հողում տեղ բացելու տնկիի համար, որի սերմերը ինքն էր հաւաքել Աղթամար կղզում, հաւաքել էր սրտի թրթիռով, հաւաքել իրրեւ մասունք, այնքան էլ չհաւատալով, որ այն կարող է ծլարձակել, արմատներ գցել: Եւ հրաշքը կատարուեց: Դա քնութեան հրաշքն էր, թերեւս արմատների կանչը: Եւ ես հաւատում եմ, որ կ'անցնեն տարիներ, ու Վեհարանի բակում մի գարուն կը ծաղկի աղթամարեան նշենին, մեր այն բոլոր 31 վասպուրականցիներիս նշենին, որոնց բախտ վիճակուեց 1991ի աշնանը այցելել աւետեաց երկիր՝ Վան:

Այդ այցելութիւնն էլ մի հրաշք էր, մի անհաւատալի բան: Աւելի քան ութ տասնամեակներ նախնեաց երկրի երկաթէ վարագոյրները բացուում են, եւ մեզ թոյլ են տալիս այցելել Վասպուրական: Եօթ օր միայն, բայց այդ սեղմ օրերի ընթացքում մենք հասցրեցինք տեսնել մի ամբողջ

աշխարհ, համարեայ այն ամենը, որի կարօտից շնչահեղձ էին լինում մեր մամիկներն ու պապիկները: «Երկիր չէր մեր վան, ծաղկած բուրաստան էր - ասում էին նրանք ու շարունակում - էնոր հողէն-ջրէն լինէր, քափէիմ վըր մեր գլխուն ...»: Եւ մենք շատ հող ու ջուր քերինք վասպուրական աշխարհից ու դրանցով ցոլեցինք այս կեանքին արդէն հրաժեշտ տուած մեր հարազատների շիրիմները ...

Դէպի վան մեր ուղեւորութիւնը սկսուեց հայոց հնամենի քաղաքից՝ Կարսից, ապա անցաւ Անիի աւերակներով, Սարիղամիշով, Խորասանով, ուրապտոյտ Արաֆսի ափամերձ գամբաներով, հասաւ Արմէշ ու քեֆուեց դէպի լճի արեւելեան ափերը: Մենք եղանք նոր կառուցուած վանում, խորացանք այգեստաններում, որոնց այժմեան տէրերը նոր սրբազրում են մտցնում նրա յատակագծում, քարճրացանք վանայ քերդը եւ այդ քարճրութիւնից ըմբռնեցինք մեր երազների լճի կոհակների, Սիփամայ սարի ներմակ գեղեցկութիւնը: Այցելեցինք վարագ, մտախոհ կանգնեցինք վանական համալիրի դեռեւս կանգուն պատերի տակ, եղանք Աղթամարում, մեր նախնաց երկրի խորհրդանշիչը դարձած կղզում: Ափից ամենամօտ հեռաւորութիւնը 3-3,5 կիլոմետր է: Այդ ուղին էլ բռնեց մեր նաւը, որը վանի ալիքները նեղում էր վասպուրական միութեան արծուանշան կապոյտ դրօշակի ներքոյ (որն աւաղ այլեւս չկայ, կորաւ անփութութեան պատճառով): Նաւազը հանելի անակնկալ մատուցեց ուղեւորներին, պտոյտ գործելով ամբողջ կղզու շուրջը՝ մօտ 4 կիլոմետր, խոռվելով կղզու քարճրաքերճ ժայռերում ապաստանած քիւրաւոր քոչունների անդորրը:

Առաջին բանը, որ գրաւեց հայաստանցի ուխտագնացների ուշադրութիւնը,

դէպի Սուրբ Խաչ եկեղեցին տանող աստիճանների երկու կողմերում տարածուած արդէն տերեւագուրկ նշենիներն էին, մերկացած ծառերին դեռ պահպանուել էին հատ ու կեմտ պտուղներ, իսկ ծառերի տակ՝ որքան ասես: Զգիտեմ, առաջինը ում մտնով անցաւ, որ այդ կորիզները հրաշալի յուշանուէր են հայրենակիցների համար, միայն քիչ անց, բոլորը տարուեցին «քերֆահաւաֆով», չմոռանալով նաեւ պայուսակներում տեղաւորել նշենու չորացած ճիւղեր:

Իսկ մեր հայացքի առաջ 10րդ դարի հայ նարտարապետութեան հրաշք կոթողներից մէկն էր՝ Սուրբ Խաչ եկեղեցին, որին մենք ծանօթ էինք միայն գրքերում վերատպուած նկարներից: Ինքը հրաշք, հրաշքով փրկուած, նաեւ որոշ չափով պահպանուած: Մենք եկեղեցի ենք մտնում գլխաւոր մուտքից, եւ մեր առջեւ բացուած է աղօթատանն անյարիր մի տեսարան:

Եկեղեցու գաւթում իրար գլխի քափուած նստարաններ են, վրանների ու փալանների կոյտեր: Իսկ ներսում տասնամեակներն իրենց սեւ գործն արել են, պատերի ծեփերը այստեղ ու այնտեղ քափուել են, աղաւաղելով կամ ի սպառ ջնջելով աշխարհիկ ու հոգեւոր սիւժէներով գեղեցիկ որմնանկարները, քանդուել, տեղաշարժուել են քեմի, խորանի յատակի սալերը, իսկ բաց լուսանցքներից ելումուտ են անում կղզու քեւաւոր բնակիչները, լրացնելով ժամանակի սառն ու անտարբեր ձեռքի աւերածութիւնները:

Անցած մօտ ութ տասնամեակների ընթացքում քերեւս առաջին անգամ հարիւրաւոր մոմեր վառուեցին այնտեղ, ու խնկի հոտը քարճրացաւ աշխարհից մոռացուած, աշխարհից խոռված այս չքնաղ տաճարում:

Մէկ-երկու ժամ նաեւ եկեղեցին ապրեց իր երանելի օրերը: Վարագդատ Յարութիւնեանը կատարեց Ամենայն Հայոց

Կաթողիկոս Վազգէն Առաջինի ցանկութիւնը՝ երգեգ Խրիմեան Հայրիկի երգը:

«Հայրիկն ասաց. տես հայրենեաց փուշն անուշ է, քան ըզվարդ ...

Ես այդ փշոց մէջը դարձեալ կը որոնեմ քննուշ վարդ ...»

Արցունքները խեղդում են ուխտագնացներին: Եւ Օֆելյա Շուշանեանը՝ Վանի հերոսամարտի քաջերից մէկի թոռը, որ նախնիների հայրենիք այցելութեան է եկել ծեր մօր հետ, քնկրեկուն ձայնով կատարում է «Դիւ յամանը»:

Հնչում է նաեւ ուխտագնացների խմբի ղեկավար, Վասպուրական միութեան նախագահ Լեւոն Միրիջանեանի քսար, նա կարդում է «Հայր Մերը», ապա երգում «Տէր Ողորմեան», որ կիսաւեր վանքի կամարներից ներքոյ հնչում է որպէս բողոք առ Աստուած:

Մենք կղզուց հեռացանք, հոգու խորքում տանելով Աղթամարի խորհուրդը,

նաեւ ծիծաղախիտ ծովի կոհակներին յանձնելով Երեւանեան «Աղթամար» կոնյակը՝ ի նշան մեր այցելութեան: Դրանից մէկ օր առաջ մենք կապտակոհակ լնի ալիքներին էինք խառնել Սեւանից բերուած մի շիշ ջուր:

Քնարական բազում երգերի հեղինակ Յասմիկ Մանասերեանը Վան է եկել ամուսնու՝ Լեւոն Յովնանեանի հետ (Վանի երեսիլի մարդկանցից մէկի թոռը), որը լուսանկարների մի գեղեցիկ շարք ստեղծեց ուղեւորութեան ընթացքում՝ Ղարս, Անի, Վան, Աղթամար, Դատվան ... Ինքը՝ Յասմիկն էլ իր հոգեթով երգերի ցանկը լրացրեց Վան-Աղթամարին նուիրուած բանաստեղծութեամբ, որը կղզուց վերադառնալիս մենք անգիր ապրեցինք ու սկսեցինք երգել հեղինակի «Ծփում է Սեւանը» երգի մեղեդիներով:

Իսկ Երեւանում նա յօրինեց մի գողտրիկ երգ՝ նուիրուած Աղթամարին: Դա էլ նրա ծլարձակած նշենին է ...

ՆՈՐԱ ՄԵԼԻՔԵԱՆ